

Andres Kurg, Rob Shields

Linn, urbaansus, virtuaalsus

Vestlus Rob Shieldsiga

Alustaksin "linna tunnetamise" teemast. Artiklis "A Guide to Urban Representations" (Rmt-s Anthony King, toim, Re-Presenting the Urban. New York, 1994) te ütlete, et kui me kõneleme linna reaalsusest kui asjast, siis tegelikult me "klassifitseerime keskkonda linnana ja seejärel esemestame linna asjana. Arusaam "linnast" iseeneses on representatsioon". Palun selgitage, mida see väide võiks tähendada linnauurimise ja -uurija jaoks?

See küsimus on linna kui tunnetusobjekti probleemis kõige kesksel kohal. Kuidas me "tunnetame" linna – millistel tingimustel muutub urbaansus "tunnetatavaks"? Muidugi ei ole linn otseses mõttes objekt. Igapäevaelus me nõustume ja mängime kaasa ideega, nagu saaksime haarata kogu linna, vaadeldes selle väikest osa, mida me isiklikult kogeme. Todorov nimetab seesugust objekti keeruliseks tervikuks. Me eeldame, et linn jätkub meie vaateväljast edasi stereotüüpselt, vaibudes lõpuks mingitel topograafilistel, majanduslikel või administratiivsetel servadel. See võib tunduda kummaline, kuid meid on lapsest peale ja kogemuste kaudu õpetatud uskuma mitte ainult maastike jätkumist vaatevälja piiride taga, vaid ka kaarte ja ametlikke dokumente. Me võime küll kõrgustesse pürgida, kuid nagu De Certeau on osutanud, linnulennulise pilgu hinnaks on see, et me ohverdame linnaelu lähidetailide tunnetamise. See aitab kaasa linna objektistamisele, sest eirab seda, kuivõrd linn tugineb normatiivsetele kokkulepetele, mida iga kodanik peab üha kinnitama – reeglitele, mis määravad liiklemist, raamistusele, mida Bourdieu nimetaks linnakäitumise habitus'eks, ning ühiskondlikele läbikäimistele, mis lubavad linnal suhteliselt sujuvalt toimida.

Seega me tegeleme enamasti representeerimisega – s. o linna kohta empiirilisel teadaoleva abstraherimisega ja üldistamisega mingi linna või kõikide linnade tervikuks.

Pärast mainitud artiklit olen ma püüdnud näidata ka seda, kuidas urbaansus ületab linna enda materiaalsuse. Urbaansus viitab käegakatsutatutele elukvaliteetidele ja sotsiaal-majanduslikele vastasmõjudele, mis võivad olla iseloomulikud ka väljaspool linnasid toimivatele vastasmõjudele, kuid mida piisavalt palju inimesi peavad tüüpilisteks just linnale, nii et tavaliselt on need kaks terminit – urbaansus ja linn – kokku sulandunud, ilma et märgataks, et esimene viitab omadusele ja teine suurtes asundustes elamise konkreetsetele ja realiseerunud aspektidele. Täpsemini öeldes: urbaansus on "virtualiteet" ehk midagi käegakatsumatut. See on ideaalne, olemata abstraktsioon, reaalne, olemata tegelik. Näideteks virtualiteetidest võiksid olla mälestused, seadused, normid, ühiskond ning sooga, klassiga jms-ga seotud ideaaltüübid. Urbaansuse kui virtuaalse objekti potentsiaalide paljusus aktualiseeritakse

konkreetses "linna" ainulisus. Linnade mõistmiseks tuleb aga hinnata neid ka nende virtuaalsuses, nende urbaansuses. Kui lisada see virtuaalne aspekt usule linnade süstemaatilisse ulatumisse meie vaatevälja või kaardil kujutatud taha (kaardid keskenduvad sageli ainult linnakeskusele), siis me saame adekvaatsema arusaama linnast kui keerukast tervikust, kui konkreetsest–virtuaalsest ühendnähtusest.

Need kaks kriitikat – representatsioonide ja virtuaalsuse kriitika – näitavad, et linna ja/või urbaanset mõistetakse puudulikult, kui neile lähenetakse kui empiirilistele, nominalistlikele uurimisobjektidele, mille adekvaatseks käsitlemiseks piisab üksnes linna materiaalse elu aspektide kaardistamisest või loetlemisest või üksnes koha kvalitatiivse urbaansuse uurimisest.

Mitmete lääne ülikoolide õppekavad sisaldavad linnauurimise programme, mille sisu on väga erinev. Helsingi ülikool, kus te olete samuti õpetanud, pakub seda teaduskondadevahelise programmina, mis ühendab ajalugu, geograafiat ja sotsioloogiat, paljudes teistes ülikoolides käsitletakse linnauurimist distsipliinina, mis külgneb linnaplaneerimise ja arhitektuuriga. Milline on teie silmis linnauurimise koht? Mulle tundub, et see ei ole end akadeemiliselt nii tugevalt ja üldiselt kehtestanud, kui humanitaarsed kultuuriuurimise programmid, nagu visuaaluurimine, soouurimine, muuseumiteadus jne.

Jään nõusse. Linnauurimine kui distsipliin on kannatanud osalt seetõttu, et ta pole suutnud määratleda oma uurimisobjekti ontoloogiat. Virtuaalsuse adekvaatse kontseptualiseerimiseta tundub urbaansus lihtsalt tühja abstraktsioonina. Euroopa teaduslikus mõtlemises on valgustusajast saadik valitsenud tunnetusteoreetiline positsioon, mida iseloomustab materiaalse ja abstraktse vastandus, ning selles on puudunud peenem arusaam käegakatsutamatutest entiteetidest või näiteks tõenäosuste tegelikkusest. Loodusteadustes on aga olukord muutunud, kui 18. sajandil tekkis matemaatiline tõenäosusteooria ja 19. sajandil hulgateooria. Paraku on sotsiaalteadustes nende nihete ontoloogilise tähtsuse mõistmisega andestamatult hilinenud. Praegusel hetkel on selle vajadus muutunud lausa kriitiliseks, sest globaalseid voogusid, teadmispõhist majandust, arvuti vahendusel toimuvat ühiskondlikku läbikäimist ja mitmekultuurilisi ühiskondi ei ole lihtsalt võimalik analüüsida ilma virtuaalsusteooriata. Ilma selleta ei saa ka saavutada sünteesi, sest uurijad kalduvad teemasid, mis on seotud niisuguste keerukate tervikutega nagu linnad, jagama ja tükeldama eri distsipliinidesse. Pealegi osutub urbaansus paradoksaalseks, sest see ei sobi ladusalt spetsiifilistesse tihedusmõõdetesse või ehitatud keskkonna liigitustesse. Näiteks on teatud Kanada linnadel (nagu Ottawa ja Toronto) administratiivpiirid, mis hõlmavad ka väljaehitamata või –arendamata piirkondi, mida võiks nimetada üksnes ruraalseteks. Tegelikult on urbaanse ja ruraalse eristus märksa ähmasem ja võibolla ka tähtsusetum kui erinevus ääremaa– ja suurlinnapiirkondade vahel, arvestades linliku elustiili tendentsi tungida üpris kaugele suurlinna ümbritsevasse perifeeriasse. Samuti võib tuua niisuguseid näiteid linnajärgsest urbaansusest nagu Põhja–Carolina "Teaduskolmnurk". Sealsete ärihoonete "ruraalne valgustus" ülikoolilinnakute–taolises ümbruses ja golfiväljakute vahele paigutatud kortermajade paigutus sõltub märksa enam kiirteedest kui selle piirkonna vanematest väljaehitatud linnadest nagu Raleigh, Durham ja Charlotte.

Aeg on loobuda urbaansuse ja ruraalsuse käsitlemisest vanade kategooriate varal nagu urbs ja orbs, linn ja maa. Meil ju poleks seda terminite paljusust (niihästi inglise kui teistes keeltes), kui need oleksid ajalooliselt tähistanud sama asja!

urbaansus = linn = *urbs*
 ruraalsus = maa = *orbs*

Urbaansus ja ruraalsus on linnade arengukonteksti kaks raskesti lahutatavat aspekti. Urbaansus ei ole niivõrd topoloogiline kontekst (mis kaardistaks geoloogiat, kõrgendikke jne, mis sisalduvad ruraalsuse mõistes), vaid koroloogiline – see viitab sotsio–keskkondlikule kontekstile ehk *khoros*'ele (kui kasutada Bütsantsi sõna, mis märkis linna ehk Konstantinoopoli müüride tagust ala, millest sõltub müüride vahel elutsejate saatus). Erinevalt materiaalsest linnast on urbaansus sotsioloogiline ja teoreetiline objekt (ehk taaskord – virtualiteet). Niisugune lähenemine tundub mulle hoopis teistsugune kui näiteks ameerikalik keskendumine postmodernsele linnale (nt Los Angelesele), mis fetiseerib linna, arvestamata selle laiemat "urbaansust", linna konteksti ehk *khoros*'t.

Viimastel aastakümnetel on linnateema tõusnud esile ka distsipliinides, mis seni sellest eriti huvitatud ei olnud. Pean silmas eelkõige kunstinäitusi, mille kuraatoritele on linna mõiste olnud teatud teljeks (Hans–Ulrich Obristi kureeritud "Liikvel linnad" või "Sajandi linn" Tate Modern'is), aga samuti ka mitmeid populaarseid ja poolpopulaarseid raamatuid ning kogumikke. Kuidas need erinevad käsitusviisid haakuvad linnauuringute ja linnaplaneerimise akadeemilise distsipliiniga?

Vaatamata linna– ja regionaaluuringu kui distsipliini nõrkusele ja neis viljeldavate lähenemisviiside trivialsusele, ei ole ju linn kusagile kadunud. Niisugused näitused, nagu ka Kasseli Documenta X, mille projektid on sageli sisaldanud sekkumisi mitmesugustesse linnadesse – on linna populaarsesse kujutlusilma tagasi toonud. Majandusteadlased on mõistnud tööstuse – mitte ainult firmade, vaid ka oskuste – koondumise tähtsust paikadesse, mis pakuvad pehmet kultuurilist infrastruktuuri ideede levikule. Siia kuulub ka arusaamine kohaliku tööstuse põhieesmärkidest või jõukuse tekitamise võtmevõimalustest uue tehnoloogia rakendamise abil. Neid arusaamasid ei jaga üksnes firmade tehnikud, vaid ka ettevõtted ja finantseerijad, kelle toetus on niisugusteks üritusteks hädavajalik.

Nende näituste tähenduslikkus seisneb selles, et nad ei uuri kunstiliselt ega representeeri kultuuriliselt mitte lihtsalt linna, vaid urbaansust. Need representatsioonid rõhutavad arusaamisi urbaansusest, mida seejärel võidakse rakendada konkreetsetes linnades ja kriitilises kunstipraktikas. Võibolla ei ole linnaplaneerimises seda märgatud, kuid linnauurimine on saanud – mõnikord arhitektuuriprojektide ja –visualisatsioonide kujul – kunstiliste sekkumiste oluliseks osaks.

Mis on praegu akadeemilise linnauurimise põhihuvi? Kuhu ja kuidas see areneb?

Mainiksin ainult kolme valdkonda. Mõned akadeemilise linnauurimise peamised huvialad puudutavad kommunikatsiooni ja planeerimist. Nad keskenduvad küsimustele, nagu kultuurilised represenatsioonid, ajaloolised kirjanduslikud ja visuaalsed kultuurid konkreetsetes linnades ja see viis, kuidas need sisaldavad kultuuriressursse jätkuva ühiskondliku arengu jaoks. Linnaelu virtuaalseid vorme toetavad informatsiooni– ja kommunikatsioonitehnoloogiad – mitte üksnes olemasolev internet ja selle teenused, vaid ka näiteks mobiiltelefonivõrk – täiendavad linnade–sisest ja –vahelist mobiilsust ja konkreetset ühiskondlikku läbikäimist.

Teine valdkond puudutab linnade jätkusuutlikkust. See teema esineb üpris sageli negatiivses suhtes urbaansuse ja urbaniseerumisega linnade ja nende liikluse laienemise ja tihenemise mõttes. Et jätkusuutlikkuse mõiste sisaldab ühiskondlikku ja majanduslikku aspekti, tulevad mängu urbaansus ja muud virtualiteetidid.

Kolmas valdkond on linnade, eriti megalopolide valitsemine. Seadused, planeerimiseeskirjad, eraomand, administratiivsed normid ja protseduurid, turvalisuse tagamine jms kuulub eriomaselt urbaansuse juurde. Seadused ja institutsionaalsed võimalused on eriti hea näide virtualiteetidest ja sellest, kuidas nad pole pelgad abstraktsioonid nagu mõisted, vaid "reaalselt eksisteerivad", kuid ikkagi ideaalsed entiteetidid, millel on nähtav mõju konkreetsele tegevusele. Niisuguse urbaansuse iseloom muutub kiiresti ja seda mitte üksnes globaalse "Iõuna" ebastabiilsetes ja kiirelt muutuvates majandustes, vaid ka "põhja", sh Euroopa julgeolukesksetes linnades, mis on järsult muutnud seda õiguslikku raamistust, mis reguleerib linnakodanike õigusi ja osalemist linnaelus – linnaelu on aga alati iseloomustanud pigem teisitõõtlemine kui kultuuriline ja normatiivne monoliitsus.

Teid tuntakse kui üht peamist Henri Lefebvre'i uurijat. Palun selgitage, miks käib praegu Lefebvre'i "taasavastamine", milline on tema tähtsus linnauurimise ja ruumiteooria jaoks? Millisena hinnatakse tema rolli ja vaimset pärandit inglise–ameerika ja prantsuse kultuuris ja ülikoolides? Kas võib täheldada ka mingeid erinevusi?

Miks just Lefebvre? Mõningate tema linnateemaliste võtmetekstide hiljutine ilmumine inglise keeles, nt *Urban Revolution* (2003), on süvendanud arusaamist tema jätkuvast tähtsusest väljaspool Prantsusmaad, kus teda mitmete raamatute kordustrukkidest hoolimata tsiteeritakse vähe. Esiteks, Lefebvre inspireerib. Üks arvustaja, Trevor Hogan, on nimetanud teda William Morrise taoliseks kujuks, keda tänapäeval ei loeta niivõrd tema arutluskäikude pärast, vaid kui sügava kultuurimuutuse – igapäevaelu revolutsiooni – ikooni. Sest erinevalt oma marksistlikest kaasaegsetest, nagu Marcuse, kes kuulutas revolutsiooni, pakkus Lefebvre igapäevaelu võõrandumisele diagnoosi, kuid pooldas ka altpoolt lähtuvat muutust, revolutsiooni igapäevaelu enda sees. Teiseks tunnustatakse teda pigem poliitilise kui akadeemilise autorina – tema tekste ei pea lugema terviklikena, aga mõningaid teksti terviklikena, aga mõningaid teksti osi võib tähtsaks pidada, hoolimata nende pamfletlikkusest.

Võtkem näiteks Lefebvre'i märkus, et linnaühiskond on virtuaalne objekt, millele saab läheneda, kuid mida ei saa tunnetada linna kui materiaalse keskkonna kaudu. See kattub kummalisel kombel minu enda argumendiga, paraku ei anna Lefebvre virtuaalsusele muud definitsiooni, kui et nimetab seda "tühjaks hämaraks momendiks, pimedaks väljaks" ning muudab oma argumendi veelgi segasemaks viitega abstraktsioonidele.

Edward Soja on kõnele nüüd tänapäeva humanitaar- ja sotsiaalteaduste "ruumilisest pöördest". Kas te nõustuksite sellega? Milliseid järeldusi see kaasa toob?

Inglisekeelsetes sotsiaalteadustes tekkis "ruumiline pööre" 1980ndate alguses Lancasteri ülikooli regionaaluuringute rühmas, millel oli kokkupuuteid Suurbritannia linnageograafide huviga teemade vastu, nagu "kohalikkus". Tunti huvi sotsiaalse ruumi, mitte lihtsalt topograafilise ruumi vastu. Sellele võiks lisada "kultuurilise pöörde", mis on siiani tugevamini esindatud Suurbritannias ja Austraalias kui Põhja–Ameerika sotsioloogiateaduskondade

peavoolus. Silmas ei peetud kultuuri rangelt antropoloogilises mõttes – kui vaadeldavat eluviisi –, vaid arendati Briti kultuuriuuringute ja Frankfurti koolkonna ideoloogiasitlusest välja performatiivne arusaam kultuurist.

Selle tagajärjel on linna- ja regionaaluuringute sfääri tulnud uusi hääli ja huviteemasid ning sotsioloogid (John Urry, Anthony Giddens, Scott Lash, Saskia Sassen) on hakanud kultuuri ja sotsiaalgeograafias valjemini kaasa rääkima. Mida aga tähendab keskendumine "ruumile"? Palju aastaid on see tähendunud keskendumist ühelt poolt linnadele ja teiselt poolt globaalsusele kui urbaansuse üldistusele. Seda võiks aga rakendada ka muul moel, mille näiteks on praegune huvi selle geograafilise skaala vastu, milles konkreetset poliitilised jurisdiktsioonid ja mehhanismi toimivad, ning tähelapnu pööramine konkreetsete sotsio-ökonomiliste ja informatsiooninähtuste (nt võrgustike) skalaarsusele. Seda on aga saatnud ka üha teravnev arusaamine praeguste nihete ja trendide ajalisusest. Huvi aja vastu ei keskendu üksnes tempole (kiirusele) ja rütmile (tsükliilisele või fraktaalsusele), vaid ka temporaalsetele laadidele (minevik, olevik, tulevik). Näiteks valitsemisvormid võivad sisaldada minevikukujutusid, keskendumist olevikule või simulaakrilisi katseid ennetada lähitulevikku. Lõpuks saab rääkida veel ühest hiljutisest "pöördest" – pöördest bioloogia poole, mida on mõjutanud Foucault' huvi bio-võimu vastu, geneetika ja biotehnoloogia edusammude kajastumine meedias ning häälekad ühiskondlikud vaidlused homoseksuaalsuse, abordi, eutanaasia ning inimeste, loomade ning ökosüsteemi vahekorra üle.

Olete hiljuti üllitanud raamatu "The Virtual". Milline seos on sel teemal ruumilisusega, mis on olnud üks teie keskseid huviseid, ja kuidas teoretiseerida selle üle seoses linnadega? (Kas elektroonilise meedia revolutsiooni oleks võimalik mõtestada urbaanse revolutsiooni eeskujul?)

Loodetavasti olen ma juba eespool mõista andnud, kuidas virtuaalsus võiks selgitada meie arusaamasid ühelt poolt modernistlike kategooriate ja mõistete ning teiselt poolt urbaansete ja linnanähtuste haakuvusest (või selle puudumisest). Virtuaalsust võib kasutada kriitilise tööriistana, et näidata, kuidas näiteks mõnd virtuaalset kujundit surutakse majanduses peale käitumisnormina. See, mida Colin Campbell ja Daniel Miller nimetavad "majanduslikuks virtualismiks", kujuneb välja ratsionaalse tegutseja abstraktsest representeerimisest. Samuti näen ma vajadust uurida kriitiliselt seda, milline on virtualiteetide staatus neis majanduslikes ja raamatupidamislikes konventsioonides, mida kujundavad välja OECD, ISO ja Maailmapank, et tugevdada niisuguseid käegakatsutamatu sotsio-ökonomilisi nähtusi nagu intellektuaalne omand, brändid ja teadmispõhiste firmade börsiväärtus.

Brändimine on nüüdsel aja kesksel kohal linnade ja regioonide turundamisel investoritele ja turistidele. Brändid on virtuaalsed objektid, mis kohandavad ja vahendavad abstraktseid ideaale (nt demokraatia mõistet) konkreetsusega (nt Ateena kui "demokraatia häll"). Kohtade paigutused sotsiaalse tähenduse keerukatesse võrgustikesse (nende "ruumistused", *spatialisations*) on just nimelt nende kohtade konkreetse materiaalsuse virtualisatsioonid. Miks? Aga sellepärast, et kohad ja regioonid on kultuuriliselt konstrueeritud ainult teatud tüüpi sotsioökonomiliste ja kultuuriliste tegevuste jaoks – nad on kujundatud "paikadena selle ja selle tarvis". Ruumistamine sisaldab pidevat (ja konfliktset) representeerimisprotsessi, mis legitimeerib või delegitimeerib ühiskondlikku tegevust. Tegu on virtuaalsustega, sest need representatsioonid koosnevad käegakatsutamatu atribuutidest, mis võivad paista loomulikeks, kuid pole kaugelki paratamatud ega pärine loodusest ega koha topograafiast või

geoloogiast. Nagu ma näitasin raamatus Places on the Margin, puuduvad ruumistused sama hästi ka tegevuse puudumist (see paikneb kauguste ja erinevuste võrgustikus mujal) kui kohalolu.

Kuigi brändimine rändab kiiresti elektroonilise meedia ja reklaami kaudu, laiendades oma võimu kultuuriruumistuste üle, näib see riskeerivat kohta estetiseerimisega ja virtuaalsuse kaubastumisega. See oleks vastand Lefebvre kuulutatud "linnarevolutsioonile", milles kodanikud võtavad linna kui laiendatud kogukonna sotsiaalse keskmee enesele tagasi. Tegu oleks pigem revolutsiooniga, mida Lefebvre pelgas – sellel oleksid küll revolutsiooni välistunnused, kuid puuduks majanduslik vabanemine.

Intervjuus Soome ajakirjale Yhdyskuntasuunnittelu võrdlesite oma põgusat kogemust Tallinnast Helsingi ja St Peterburiga, rõhutades kolme linna suurt erinevust. Viimase aja muutused Tallinnas tunduvad äärmiselt dramaatilised ja paljuski vastuolulised. Te kirjeldasite Tallinna võimalikku tulevikku "globaalse tarbimisruumina", mis müüb tooteid peamiselt külalistele, turistidele. Kas me peaksime selle väljavaate üle rõõmustama ning püüdma seda protsessi kiirendada (ja kuidas?) ja milliseid muid tagajärgi võib see meie linnale kaasa tuua?

Ma kardan tallinlaste saatuse pärast. Ja terves maailmas leidub mitmeid Tallinnaid. Linn on kaunis ja teda renoveeritakse üha uhkemaks. Tegu on õpetliku juhtumiga, mida peaks uurima, sest see tõstatab mitmeid küsimusi. Kas on võimalik vältida urbaanse elukvaliteedi kaubastumist, kui Tallinna–sugune linn muudetakse turismimagnetiks? See tähendaks linnakodanike elu teatavat disniftseerimist. Kas kesklinn tuleks üleni pühendada turistidele ning ehitada "pärislinn" kodanikele kusagile äärelinna? Või kas on võimalik leida kesktee linnakodanike ja turistide huvide vahel. Teised kultuurid mõistaksid Tallinna niikuinii teisiti kui kohalikud elanikud. Uuringud on näidanud, et see toob kaasa konflikte – näiteks hakkavad ettevõtjad linna kohandama ja "ümber dekoreerima", et muuta see välituristide ootustele vastavaks. Arenguvõrrandi tasakaalustamiseks oleks tarvis tõusta turismist kõrgemale sellega, et arendatakse välja teistsugune kultuuritööstus või –sektor. Ideaalis peaks see täiendama Tallinna turistlikku ruumistamist (ja ajastamist) "muistsete müüridega linnana" (kui tsiteerida üht stereotüüpi), luues uusi representatsioone ja ruumistades Tallinna ümber näiteks Balti kultuuriloomingu (multimeedia? teatri? filmi? muusika?) keskusena, linna minevikust ja ilust seejuures ammutades, kuid mitte selle külge klammerdudes. Kogu selle ülesande keerukus ilmneb veelgi teravamalt, kui arvestada, et see tuleb lahendada vahekorras naaberpaikade – Helsingi, St Peterburi, Eesti, Baltikumi kui terviku – ruumistustega. See peaks toimuma koostöös.

Kas rõõmustada praeguste arengute üle? Turistid ja võibolla ka Disneylandi töölistel võivad küll vaimustuda ja ammutada energiat niisugusest linnast, aga kas ka tallinlased ise? Selles ongi küsimus: kas nende linn on olevikus ja tulevikus ka hea *urbaanne* koht ning mitte lihtsalt ajalooline turismilinn?

Published 2004–08–24
Original in English
Contribution by Vikerkaar
(c) Vikerkaar
(c) Eurozine